

André Bjerke og antroposofien – en oversikt

av

Cato Schiøtz

I Generelt

A. Innledning

30. januar 2018 var det 100 år siden André Bjerke ble født.

Dette ble markert på forskjellige måter. Den viktigste er utvilsomt Peter Normann Waages store André Bjerke-biografi, *André Bjerke. I kampens glede*, utgitt på Aschehoug i år. I tillegg er det avholdt flere seminarer og andre arrangementer i forbindelse med 100-årsmarkeringen.

Vi kan videre konstatere – helt uavhengig av markeringen – at det i de senere årene har vært en fornyet og sterk interesse for Bjerkes livsverk. Henning Hagerup skrev en vesentlig artikkel i tidsskriftet *Vagant* 2-3/2007 med tittelen "Fuglen i fiksérbildet", hvor han sterkt fremhevet verdien av André Bjerkes sakprosa-essays. Hagerup forteller også om sin beundring for Bjerke i Alf van der Hagens intervjubok med Hagerup, *Leseren*.

I 2011 utga Ole Christian Kjerschow boken *André Bjerke mellom to kulturer. Kultur og vitenskapskritikk* på Antropos Forlag.

Mitt eget ståsted er at André Bjerke fra mine tenår har tilhørt min litterære kanon. Jeg har lest ham med beundring og fascinasjon uansett om han skriver essays, lyrikk, krim – eller om språk, farvelære eller sjakk for den saks skyld.

B. André Bjerke - "sterkt orientert i retning av antroposofien".

I denne artikkelen skal jeg særlig fokusere på én side ved Bjerkes biografi og livsverk: Hans forhold til Rudolf Steiner og antroposofien¹. Dette temaet er omfattende, og i en artikkel er det bare mulig å gi et fugleperspektiv.

I begynnelsen av februar 1955 inviterte Georg Hygen, som på dette tidspunkt var professor i botanikk og leder for Norsk Selskap for Psykisk Forskning, André Bjerke inn som styremedlem i foreningen.

André Bjerke avsto invitasjonen til styremedlemskap, men var ikke fremmed for å være medlem – hadde det ikke vært for ett forhold. Dette gjorde han nærmere rede for i et brev til Hygen 17. februar 1955 og som Waage refererer². Bjerke skriver blant annet:

¹ Artikkelen er basert på to tidligere foredrag om André Bjerke og antroposofien. I tillegg er det trukket store veksler på Peter Normann Waages Bjerke-biografi, *André Bjerke. I kampens glede*, Aschehoug 2018.

² Waage side 272-273.

På et punkt har De i Deres brev henvendt Dem til feil adresse. De skriver: "Skulle parapsykologien komme i noe slags intimt forhold til teosofi og antroposofi eller mystisisme av noen sort, ville det om mulig virke enda mer anstøtelig i den legitime vitenskapens øyne enn den spiritistiske ekstraksjon."

Oppriktig talt: en forskningsgren som på forhånd – a priori – blir lagt an slik at den ikke kommer "i noe slags intimt forhold til" f.eks. antroposofi, den er ikke en vitenskap, men et system av fordommer. Jeg kan ikke begripe hvorfor ikke nettopp en utforskning av oversanselige fenomener skulle få et forhold til "mystisismen". Det er min faste forvisning at den vitenskap som lukker seg for realiteten i "mysteriet", iallfall ikke får noe forhold til virkeligheten. Hvert eneste menneskes hverdag er hvert eneste minutt omgitt av "mystisisme": den ytrer seg i et snefnuggs krystallform, i en roses blomstring, i samtlige fenomener vi sammenfatter i begrepet "stil" – fra isrosene på et vindu til samspillet av buer og vinkler i et kirkebygg; den ytrer seg i hver eneste drøm og hver eneste menneskelig samtale.

....

Når De skriver at dette vil virke "anstøtelig i den legitime vitenskaps øyne", mener De dermed å anerkjenne naturvitenskapens enorme Vassaue som en sann autoritet?

Hvis det forholder seg slik, er jeg på forhånd ekskludert av "Norsk selskap for psykisk forskning". Jeg er selv sterkt orientert i retning av antroposofien, som tiltaler meg ved sin realistiske eventyrlighet og sin eventyrlige realisme. Jeg sender mine barn på Steinerskolen, som oppdrar mennesket til en virkelighetspoesi i den mest uvirkelige og upoetiske av alle tidsaldere – en skole hvor barna lærer empirisk holdbare eventyr og ikke naturvitenskapelig overtro. Jeg regner med karma og reinkarnasjon som like konkrete hverdags-realiteter som la oss si Holbergs plass og Universitetsgaten. Jeg har en – empirisk begrunnet – tro på Rudolf Steiners sosiale tregreningslære, hans homøopatiske medisin og – hvilket vil sjokkere Dem som plantefysiolog – hans biodynamiske jordbruk. Smaken av en enkelt antroposofisk potet er etter mitt skjønn det avgjørende argument for at plantefysiologien bør få et "intimt forhold til mystisisme".

Vel – dette var kortene på bordet. Jeg er ikke så sikker på at jeg etter dette er noen brukbar parapsykolog i Deres øyne. Men hvis jeg nå har fremkalt en altfor sterk motvilje hos Dem, vil jeg gjerne – for å sitere en passasje i Deres brev til meg – "gi Dem tid til å gjennomskue og likvidere disse motforestillingene ... "

Dette er en rimelig direkte tale.

Og Bjerkes identifikasjon med antroposofien var ikke – som vi skal se – bare et 1950-talls fenomen, men noe han beholdt livet ut.

C. Hovedtrekk ved André Bjerkes livsverk

Skulle man peke på ett hovedtrekk ved André Bjerkes livsverk, er det at han har en *allsidighet* som savner sidestykke i norsk kulturhistorie.

Hans *skjønnlitteratur*, hvor lyrikken dominerer, inneholder en rekke klassikere og har vært folkelesning i generasjoner. Hans *sakprosa* – særlig hans essays – er viktig og har blitt gjenstand for en stigende oppmerksomhet og fremheves som kanskje det viktigste i hans produksjon. Bjerkes *barnebøker* representerer klassikere, og hans *krimbøker* og stilling som krimforfatter har en helt sentral plass i norsk kriminallitteratur. Dette fremgikk med all tydelighet av den avstemning som Riverton-klubbens medlemmer avholdt høsten 2017, hvor Bjerke – som skrev under pseudonymet Bernhard Borge – kom på tredje plass over de viktigste norske krimforfatterne, og hvor bøkene *De dødes tjern* og *Døde menn går i land*, kom på henholdsvis tredje og syvende plass over tidens ti beste norske kriminalbøker. Bjerke var for øvrig den eneste som var representert med to kriminalromaner.

Bjerke var i tillegg en fremragende *kulturformidler* gjennom sine gjendiktninger og informative essays om norsk og europeisk kultur.

For Bjerke var kanskje den viktigste oppgaven å *bekjempe ateisme og naturvitenskapelig reduksjonisme*. Han hadde et spiritueelt syn på verden og på mennesket, som var sterkt influert av antroposofien. Han pekte på ensidighetene i naturvitenskapen og satte blant annet spørsmålsteget ved om ikke den rådende evolusjonsteori var mangelfull. Og gjennom sin interesse for Goethes naturvitenskap fremsto han som en kjetter.

Han mente at språk er en *levende organisme* og sto i skarp opposisjon til den departementale samnorsk-politikken som dominerte på 1950 og 1960-tallet.

I lyrikken var han konservativ, og han hadde et kritisk syn på det som ble tidens melodi – modernismen.

Og ikke minst: Han hadde et helt annet syn på kristendommen. Også her var han sterkt inspirert av Rudolf Steiner og identifiserte seg både med Steiners evangelietolkninger og med det antroposofisk-inspirerte Kristensamfunnet, som Steiner medvirket til å opprette i 1922.

D. Vurderingen av André Bjerke

Det har alltid vært strid om vurderingen av André Bjerke.

Dommen over ham avhenger i stor grad av hvilket ståsted man har.

Bjerke var en opprører som gikk *motstrøms*: Hans verdensanskuelse sto i skarp opposisjon til de dominerende paradigmer innenfor kulturlivet og academia. Men det er disse paradigmenes representanter som skriver historien. Derfor er det forståelig at mange nedtoner André Bjerkes betydning: Sakprosaen hans er uvitenskapelig og diletantisk. Språksynet hans er reaksjonært, og hans syn på kristendommen er i strid med Bibelen. I tillegg blir lyrikken hans i det vesentlige avskrevet som "kling-klang".

Denne kritikken er – slik situasjonen nå engang er i de toneangivende kreftene i norsk offentlighet – forståelig: Steiners antroposofi, Goethes naturvitenskap og klassiske sonetter har aldri stått høyt i kurs.

Andre vil se André Bjerke som en stor humanist, et renessansemenneske, som står i en lang historisk tradisjon, og som representerer det beste i europeisk åndsliv. Han er forsvarer for enkeltindividets unike rolle og ansvar, og hans forfatterskap representerer en kilde til kunnskap og dannelse som savner sidestykke.

Så får hver enkelt gjøre seg opp sin egen oppfatning, men uansett: Er det én ting André Bjerke inspirerer til, er det engasjement – ikke likegyldighet og kritikkløs aksept.

Utviklingen etter André Bjerkes død har i stor grad gitt Bjerke rett. Hans livsverk lever i større grad enn noen annen forfatters i hans generasjon. Hans lyrikk selges fremdeles i betydelige opplag. Hans krimbøker likeså. Barnebøkene kjøpes av stadig nye generasjoner foreldre. Og hans sakprosa finner stadig nye interesserte lesere, fordi de behandler de store og viktige spørsmål på en måte som stadig har aktualitet.

Sagt på en annen måte: André Bjerkes arvinger kan med berettiget forventning se frem mot ytterligere fremtidige royalty-inntekter.

II Kort om André Bjerkes biografi og livsverk

André Bjerke ble født i Oslo 30. januar 1918. Han var sønn av Eilert Bjerke og Karin Bjerke – begge kunstnere. Faren var forfatter, og moren var pianistinne.

André Bjerke var en Osloborger i hele sitt liv og foretrakk definitivt bylivet fremfor skog og fjell.

Etter en god artium på Fagerborg i 1936 med etterfølgende studier ved Universitetet i Oslo, først i matematikk deretter i sosialøkonomi³ (som han avbrøt etter første avdeling), debuterte han som lyriker med *Syngende jord* i 1940, som fikk begeistrede anmeldelser.

Bjerke ble forfatter på heltid og skrev ytterligere en diktsamling under krigen (*Fakkeltog*, 1942). I tillegg debuterte han som krimforfatter med *Nattmennesket* i 1941 og fulgte opp med klassikeren *De dødes tjern* fra 1942.

I 1943 hadde han et skjellsettende møte antroposofien, som vi kommer tilbake til.

Fra krigsårene har vi det selvbiografiske essayet "Terskelens vokter", som ble offentliggjort først etter Bjerkes død i tidsskriftet *Arken*, og som omhandler hans forhold til – for ikke å si hans kamp mot – Rudolf Steiner under krigen. Et utsnitt av dette essayet ble offentliggjort av Bjerke i tidsskriftet *Horisont* i 1961 i forbindelse med markeringen av 100-årsdagen for Rudolf Steiners fødsel. Utsnittet hadde tittelen "Svindler, psykopat – eller sannhetsvitne" og ble trykt på ny i essaysamlingen *Djevelens omgangsfelle* fra 1974.

Før krigen hadde André Bjerke møtt Karl (Kalle) Brodersen, som kom til Oslo fra Trondheim for å studere sosialøkonomi.

³ Helge Seip gir i Aftenposten for 18. juli 1990 noen supplerende opplysninger om Bjerkes eksamen i artikkelen "Den store dikter i sosialøkonomien". (Oppgitt av Oddvar Granly.)

Kalle Brodersen ble en sentral person for Bjerkes møte med antroposofien, jf. pkt. III nedenfor.

Etter krigen giftet Bjerke seg med Mette Brun, som han fikk to barn med, Espen f. 1947 og Tone f. 1950.

Han markerte seg tydeligere og tydeligere i norsk offentlighet som lyriker (diktsamlingene *Regnbuen* ble utgitt i 1946 og *Eskapader* i 1948), og han fortsatte sin suksess som kriminalforfatter med *Døde menn går i land* (1947) og *Skjult mønster* (1950).

Fra 1949 og ut 1954 bodde familien Bjerke på Lille Langerud på Abildsø i et lite antroposofisk miljø bestående av blant annet André Bjerkes fetter, Jens Bjørneboe, Ernst Sørensen og Olaf Stuhaug. I tillegg var Agnar Mykle nabo og en nær venn.

Bjerke utmerket seg på 1950-tallet ved en nærmest ekstrem aktivitet, hvor kampen for riksmålet sto i forgrunnen: Bjerke var redaktør for riksmålsforbundets tidsskrift *Ordet* fra 1950 til 1966. I tillegg utga han fem lyrikksamlinger, to essaysamlinger og en rekke oversettelser. Han var ikke bare redaktør for *Ordet*. Han var også aktiv i de antroposofiske tidsskriftene *Spektrum* (1946- 1954), og senere i *Horisont* (1955-1967).

På slutten av tiåret gikk ekteskapet i stykker. Bjerke ble skilt og giftet seg i 1959 med Henny Moan. De fikk en datter, Vilde, født i 1960.

Peter Normann Waage kaller sin biografi *I kampens glede*, og er det noe tiår som er representativt for Bjerkes glede ved å kjempe, er det 1950-tallet.

André Bjerke deltok i de store kulturdebattene på 50-tallet, hvor han inntok et klart metafysisk standpunkt, inspirert av Goethe og Steiner.

Også 1960-tallet var preget av en voldsom aktivitet fra Bjerkes side. I dette tiåret utga han ikke mindre enn 18 bøker.

Bjerkes interesse for naturvitenskap fulgte ham gjennom hele livet, og i 1961 utga han boken *Nye bidrag til Goethes farvelære* på Kosmos Förlag i Stockholm. Ellers er det grunn til å nevne alle hans innlegg i språkstriden, hans essays og den vesentlige krimboken *Enhjørningen* fra 1963, samt Norges beste sjakkbok – *Spillet i mitt liv. En amatør ved sjakkbrettet* – som ble utgitt i 1968.

Et høydepunkt under jubileumsuken i forbindelse med markeringen av Bjerkes 100-årsdag var for øvrig professor Atle Grønns kåseri om André Bjerke som sjakkspiller i sjakkklubben Stjernens lokaler på Grünerløkka 31. januar 2018 – med hele den gamle garde av mesterspillere ivrig kommenterende fra bakerste rad.

Men i privatlivet slet Bjerke. Han hadde i mange år store utfordringer med hensyn til å håndtere alkohol – med vekslende hell. Han ble skilt fra Henny Moan og giftet seg på nytt i 1972 med Gerd Granholt, som han traff i 1969.

I André Bjerkes siste år fra 1970 til 1985 arbeidet han mye med oversettelser, men utga også en ny diktsamling (*Et strå i vinden* i 1974), prologer og krimbøker.

Hans siste storverk var oversettelsen av Goethes *Faust II*, som ble fullført kort tid før han døde.

Kriminalforfatteren André Bjerke arbeidet også med norsk strafferett: Han engasjerte seg sterkt til fordel for Fredrik Fasting Torgersen i arbeidet med å få drapsdommen fra 1958 gjenåpnet. Han arbeidet også med en kritisk analyse av drapsdommen mot Per Liland fra 1970, men ble rammet av slag før han fikk avsluttet denne oppgaven. (Og Bjerke hadde rett: Saken ble gjenåpnet, og Per Liland ble frifunnet. Arbeidet med Torgersen-saken pågår fortsatt.)

Hans siste år var preget av sykdom. Han fikk slag og ble lenket til rullestolen i 1981. Han fikk et nytt slag tidlig i januar 1985, og døde umiddelbart etterpå, 10. januar.

III Inn i antroposofien

Det er flere veier inn i antroposofien. Det kan være:

- viktige menneskemøter
- studier
- personlige opplevelser/erfaringer

For André Bjerke var det nok først og fremst viktige menneskemøter som gjorde at han ble fascinert og opptatt av Rudolf Steiner og hans livsverk.

A. "Terskelens vokter"

Bjerke har selv gitt den beste redegjørelse for hvordan han kom i kontakt med antroposofien, og hvordan den påvirket ham. Han skrev et lengre manus med tittelen "Terskelens vokter" med undertittelen "Brev til en lege", antakelig i 1944, og som ble lett bearbeidet et par år senere.

Dette omfattende manuset lå – med unntak av utsnittet offentliggjort i *Horisont*, jf. ovenfor – i Bjerkes skrivebordsskuff og ble først funnet etter hans død i 1985.

Bjerkes arvinger, ved Espen Bjerke, overlot manuset til redaksjonen i tidsskriftet *Arken* (Kaj Skagen og Peter Normann Waage) som publiserte det i sin helhet i nr. 3/1987, side 18-43. (I det følgende referert til som "Arken".)

Tittelen refererer seg til et sentralt begrep hos Steiner. "Terskelens vokter" er et oversanselig vesen som påser at menneskene ikke får større innsikt i den åndelige verden enn det den enkelte selv kan tåle eller har godt av.⁴

⁴ Steiner behandler begrepet "Terskelens vokter" på flere steder. Det er et sentralt begrep i boken *Hvorledes erverves kunnskap om de høyere verdener* (utgitt på norsk første gang i 1908). Det er videre tittelen på det tredje av Steiners fire mysteriedramaer, og det er det helt sentrale begrepet i de 19 såkalte klasseseter som Steiner ga som kjernen i den esoteriske skolen han grunnla i begynnelsen av 1924. Merkelig nok finnes det ikke noen fremstilling og drøftelse av dette temaet på noe nordisk språk. Selv om temaet er mangesidig og komplisert, er dette likevel egnet til forbauselse.

Essayet har et klart selvbiografisk preg. Bjerke forteller om den sterke innflytelse vennen "Tore" – som er identisk med Karl Brodersen – hadde på ham. Bjerke beskriver sin kamp mot Steiner og det antroposofiske miljø, og hvordan han opplevde antroposofiens innhold, som han var svært ambivalent til, og som han delvis reagerte på.

Essayet er meget personlig, men det har en delvis selvironisk tone som gjør at det – i all sin velskrevetthet – på noen punkter blir lett karikert.

B. Karl Brodersen⁵

Det var – som nevnt ovenfor – først og fremst Karl Brodersen (1917 - 1997) som førte André Bjerke inn i antroposofien. De ble raskt venner – et vennskap som varte hele livet.

Peter Normann Waage dveler med rette ved Brodersens betydning i sin Bjerke-biografi⁶.

Brodersen hadde allerede i sine unge år en klar intellektuell legning og hadde dertil en omfattende kjennskap til samtidslitteraturen. Bjerke skriver i "Terskelens vokter" om hvordan han fulgte Brodersen gjennom vennens frie studier: Det begynte med Freud. Fra Freud gikk veien videre til Reich, fra Reich til Jung, fra Jung til Stekel.

Bjerke påpeker at allerede Jung betegner et steinkast inn i mystikken, og Stekel - "Kristusnevrosens" oppdager – inspirerte Brodersen til å studere Kierkegaard og det religiøse. Og i Kierkegaard fant Brodersen – i følge Bjerke – for første gang en person som han kunne identifisere seg fullt ut med.

Og hvor gikk veien videre? Bjerke skriver⁷:

"Han stopper ikke opp med Kierkegaard; også det var bare en stasjon på veien; han gikk videre nok en gang. Og til hva? Jeg ble forferdet da jeg oppdaget at han var gått enda en trapp lenger ned i opiumshulen: han hadde tatt fatt på Rudolf Steiner, han var blitt antroposof!"

Og så følger et av de avsnittene i "Terskelens vokter" som ofte siteres, særlig på grunn av Bjerkes spissformuleringer⁸:

"Jeg anså dette for en enda større skjensel enn å hengi seg til Kierkegaards religion. Kierkegaard var da i det minste en fascinerende kunstner, en sjarmør, et besettende lidenskapelig menneske. Men hva var antroposofi for noe? Var det ikke en blanding av østerlandske opiumssyner og vesterlandsk kristendom, klistret sammen med en passende uklar og klebrig tysk metafysikk – og med en pikant majones av moderne

⁵ I forbindelse med Karl Brodersens 80-årsdag i 1997 ble det utgitt to bøker på Antropos Forlag: En essaysamling med viktige artikler av Brodersen med tittelen *Underveis*. I tillegg ble det utgitt et festskrift - *På sporet av en virkelighet*.

Øistein Parman var redaktør for utgivelsen av et venneskraft til André Bjerke utgitt i 1982: *André Bjerke i lek og alvor*. Der har Brodersen et interessant essay fra miljøet rundt Bjerke under krigen med tittelen

"Gullterninglek".

⁶ Waage s. 121 flg.

⁷ Arken s. 25.

⁸ Arken s. 25

vitenskapelighet som toppen på sandwichen? Hvordan kunne Tore – med sin krystallkule av en hjerne – falle som offer for denne tysk-tibetanske tankeforvirring?"

Men dette falt Brodersen for – og dro med seg Bjerke i fallet. Og ikke bare Bjerke. Også Bjerkes fetter Jens Bjørneboe (1920 - 1976) ble en del av omgangskretsen rundt Brodersen og André Bjerke. Bjørneboe ble også – via Brodersen – grepet av antroposofien og meldte seg inn i Antroposofisk Selskap allerede i 1944, kort tid etter at han hadde flyktet til Sverige.

C. Conrad Englert

Bjerkes interesse for antroposofi ble også styrket gjennom kontakten med sveitseren Conrad Englert (1899 - 1945). Etter Englerts død giftet Karl Brodersen seg med Englerts datter, Christa. Englert var generalsekretær i Antroposofisk Selskap i Norge og var en stor karismatiker med en omfattende humanistisk dannelselse og store kunnskaper.

Han bodde i Norge mellom 1921 og 1926 og var viktig for etableringen av den første Steinerskolen i Oslo i 1926. Han reiste tilbake til Sveits, men returnerte i 1937 og bodde i Norge til han fikk hjernesvulst og døde umiddelbart etter freden i 1945.

Englerts betydning for det unge antroposofiske miljøet i Norge kan ikke overvurderes. Hans to lange foredragsrekker under krigen om Goethe/goetheanistisk fenomenologi og gresk antikk gjorde et betydelig inntrykk på en rekke personer som i ettertid ble sentrale antroposof⁹.

Med sin sterke forankring i klassisk tysk åndsliv sto han i et klart motsetningsforhold til alt som smakte av nazisme.

D. André Bjerkes personlige opplevelser

Under krigen hadde Bjerke også en helt personlig opplevelse som han tidfester til 8. juni 1943. I "Terskelens vokter" skriver han¹⁰:

"Sommeren 1943 – nærmere bestemt: den 8. juni om kvelden – fikk jeg mitt største sjokk siden fødselen. Kort fortalt: jeg opplevet i løpet av et par timer en tilintetgjørelse av nær sagt alt jeg hittil hadde bygget på; min livsoppfatning ble smadret; mitt verdensbilde rasert; det var som å se sitt hus bli tatt av en skypumpe. I en tilstand av uendelig pinefull, abnormt forsterket våkenhet, møtte jeg noe som jeg bare kan karakterisere som: en levende sol. Ikke billedlig talt, men i aldeles bokstavelig forstand."

Bjerke kom tilbake til denne begivenheten flere ganger senere, men var usikker på hva dette egentlig var: Var det et Kristusmøte – en Damaskus-oplevelse – eller var det bare et subjektivt patologisk fenomen, som utspilte seg i hans egen overspente fantasi?

⁹ I mange år var Conrad Englert hevet over all kritikk som følge av den store betydning han hadde for fremveksten av det antroposofiske miljøet. Først gjennom historikeren Terje Christensens arbeid med den antroposofiske historien har vi nå fått et mer nyansert syn på Englert – uten at det på noen måte forringer hans store innsats og betydning. Se nærmere Terje Christensen: "De døde skylder man bare sannheten. Et kritisk blick på Conrad Englert I og II" i Antroposofi i Norge 2012/2 og 3.

¹⁰ Arken s. 18, gjengir Bjerkes innledning til det utsnittet som ble offentliggjort i *Horisont* i 1961, jf. ovenfor.

Uansett: Det var på slutten av krigen at Bjerke – gjennom antroposofien – fikk et nytt forhold til kristendommen. Det kommer vi tilbake til.

E. André Bjerkes forhold til organisert antroposofi

Bjerke ble medlem av Oslogruppen av Antroposofisk Selskap i 1955 i forlengelsen av en av de store offentlige debatter om antroposofien og evolusjonsteorien.

"Nå må vi støtte våre venner" skal han ha sagt til sin daværende ektefelle, Mette Bjerke.

I juni 1953 holdt Johannes Hemleben et botanikk-kurs i Steinerskolens brakker ved Smestaddammen. Hemleben var prest i Kristensamfunnet i Hamburg, og hadde naturvitenskapelig bakgrunn med doktorgrad i botanikk. Han skildret planten som et vesen i vekselvirkning med kosmiske krefter – sol, måne og stjerner, med tyngdekraften og elementene – og videre solens gang.

Leif Wærenskjold har fortalt hvordan André Bjerke satt i dype tanker etter foredraget før han reiste seg, fant et ledig klasserom, og skrev verset med den kjente strofen om at det alltid på jorden et sted er soloppgang.¹¹ Diktet er inntatt i samlingen *Prinsessen spinner i berget* fra 1952.

*"Tro ikke frosten som senker en fred
av sne i ditt hår.
Alltid er det på jorden et sted
tidlig vår.*

*Tro ikke mørket når lyset går ned
i skumringens fang.
Alltid er det på jorden et sted
soloppgang.*

Bjerke deltok for øvrig på dugnadene i forbindelse med oppføringen av Oslogruppens hus i Josefinegaten 12 senere på 1950-tallet.

Eiendommen ble ervervet ved kjøpekontrakt av 7. oktober 1955, og ble innviet 26. september 1958. André Bjerke leste da diktet "Mennesket og stjernene" fra samlingen *Slik frøet bærer skissen til et tre* fra 1954.

Vi gjengir de siste strofene av diktet:

*"Stjernene
Vi er i din drøm når du sover.
Vi er i ditt håp når du våkner.*

*Mennesket
Hva er så min drøm?*

¹¹ Opplyst av Oddvar Granly.

Stjernene
Sannferdig
er alt hva du hemmelig vet.

Mennesket
Hva er så mitt håp?

Stjernene
Å bli verdig
din egen udødelighet."

Han hadde aldri noen formelle verv i gruppen i form av styreverv eller andre oppgaver. Hans engasjement besto hovedsakelig i foredragsvirksomhet: Han holdt foredrag i Oslogruppen i april 1960 og fire nye foredrag om Goethes farvelære i mai 1962, og tre foredrag i Oslogruppen i januar 1973, "Finnes mørket?", som også omhandler Goethes farvelære.

Samme år reiste han med Gerd Granholt til antroposofenes hovedkvarter i Dornach, utenfor Basel i Sveits.

Bjerke sto stort sett utenfor striden som hersket i det antroposofiske miljøet i flere tiår etter krigen, hvor de to antroposofiske gruppene i Oslo, henholdsvis Oslogruppen og Vidargruppen, sto til dels sterkt mot hverandre før de ble forlikt og forsonet noen år før Bjerke døde. Men hans sympatier lå hos Oslogruppen.

F. Oppsummering

Bjerke kom aldri ut av Steiners kraftfelt og forble der hele livet.

Når det gjelder detaljene mht. Bjerkes kamp med og mot Steiners livsverk, henviser jeg til Waages biografi.

Det er en av Waages store fortjenester at han fremhever hvor stor betydning antroposofien hadde for André Bjerke.

Det samme gjorde Tore Rem for Jens Bjørneboe vedkommende i sin store to-bindts biografi fra 2009 og 2010: *Sin egen herre og Født til frihet*. Og både Waage og Rem understreker et annet tidligere underkommunisert forhold: Hvilken betydning antroposofene hadde i forbindelse med de store kultur- og samfunnsdebattene på 1950-tallet.

Bjerke oppsummerer hvilken innflytelse Steiner hadde på ham i et intervju med Tønsberg Blad 22.12.1973:

"Det er givende å komme i kontakt med en stor samlende livsanskuelse som uten dogmatikk lærer en å innordne erfaringer i en sammenheng. Englehierarkiene har jeg ikke noen særlig forhold til, men en åndsretning som kan forvandle landbruket og

oppdra barn, er det noe ved! Åpenhet er viktig, marxisme og freudianisme er lukkede systemer som avskjærer enorme områder av livsvirkeligheten¹²."

Det er grunn til å understreke at antroposofien for André Bjerke først og fremst var en *inspirasjonskilde* og en *understrøm* i hans forfatterskap. Personen Rudolf Steiner er i liten grad direkte til stede. Antall ganger Steiners navn nevnes i Bjerkes bøker og artikler kan man antakelig telle på én hånd. Bjerke formidlet aldri antroposofi i norsk offentlighet – og langt mindre forkynte han antroposofiske sannheter.

IV André Bjerkes antroposofisk-inspirerte syn på vitenskapen

Et kjernepunkt i Bjerkes forfatterskap er knyttet til erkjennelsesspørsmål – hva er *virkelig*?

Vi skal i dette punktet gå inn på noen av de temaene Bjerke her var opptatt av. Og som vi skal se: Det er viktige felles hovedpunkter hos Rudolf Steiner og André Bjerke.

A. "Hva er et menneske?"

1. Mennesket som åndsvesen

"Mennesket er usynlig", sa Jens Bjørneboe i sin tale til årets russ i 1956¹³. Talen er et kampskrift mot ateisme og reduksjonisme. Bjørneboe gikk til angrep på et reduksjonistisk menneskebilde, som forklarer mennesket utelukkende som et produkt av celler, DNA og molekyler, og som ikke inkluderer mennesket som åndsvesen.

André Bjerke var i likhet med sin fetter tindrende klar på at mennesket er en borger av to verdener, og sto i hele sitt liv i skarp opposisjon til de som fornektet dette – i likhet med Rudolf Steiner. Og både for Bjerke og Bjørneboe var det slik at forståelsen av hva et menneske er, har bestemmende innflytelse på medisin, pedagogikk, religion og samfunnslivet generelt.

Bjerke mente kort og godt at naturvitenskapen alt for ofte representerte en dogmatisk innsnevring av virkeligheten.

I 1952 utkom annenutgaven av Egon Friedells store 3-bindsværk *Den moderne tids kulturhistorie* på norsk. André Bjerke skrev forordet¹⁴ til denne utgaven hvor han uttrykte enighet med Friedells grunnleggende syn på mennesket som villende og bestemmende aktør i et stort drama – mennesket som *åndsvesen*. Bjerke skriver:

"Jeg var ikke lenger så bomsikker på at det "vitenskapelige system" klaffet oppe og nede, og at det gikk opp, dette regnestykket som alltid hadde "forholdene" som fasit. Det var noe som ikke stemte med dette regnestykket, en faktor som var utelatt. Og denne faktoren var simpelthen mennesket selv. Mennesket som villedende, velgende

¹² Sitert etter Ole Christian Kjerschow: *André Bjerke mellom to kulturer* s. 44.

¹³ Essayet er inntatt i Bjørneboes essaysamling *Norge mitt Norge*, 1968. Det er trykt på ny i Jens Bjørneboe: *Under en mykere himmel*, 2006 s. 272.

¹⁴ Forordet er trykt i essaysamlingen *Å kunne eller ikke kunne* fra 1970 og har overskriften "Dilettanten som kunne det" – se s. 48

og skapende vesen, ansvarlig for sin egen skjebne. Mennesket som paradoks og unikum. Mennesket som bæreren av en stor rolle i et stort drama. Kort sagt: mennesket som ånd."

Bjerke tok avstand fra all form for reduksjonisme og materialisme. Mennesket har en spirituell frihetskjerne, som kan utvikles.

I diktet "Sonetter til en determinist" fra "Eskapader" (1948), heter det i del 1:

*"Hva tanken er? Det kan du raskt besvare:
"En psykofysisk hjernebark-refleks!
Determinert av et atomkompleks
er sjelens liv. Det lar seg lett erfare.
Vi tror vi handler fritt, men det er bare
en overtro – som tro på troll og heks;
å finne denne lignings y og x
vil morgendagens professorer klare.*

*Nåvel. Den tanken som du her har brukt
for å slå fast at ingen ånd er til,
er altså selv et hjernebark-produkt*

*og kulen i et kiksekulespill
Med andre ord: din tenkemåte blir i
sin konsekvens et tankens hara-kiri!"*

Diktet er langt – i alt ni hoveddeler – og avsluttes med del IX:

*"Du regner stolt deg selv som humanist
og som den frie tankes fanevakt;
du elsker "frihet", skjønt du selv har sagt
at hver som tror på den, er utopist.*

*Men at ditt forestillingsliv til sist
har ganske tapt all virkelig kontakt
med det du kjemper for – som en abstrakt
idé – det er deg neppe helt bevisst?*

*Den ånd og den kultur du tror å verne
mot diktaturets blinde barbari,
er bare gjenskinn av en sluknet stjerne,*

*og deg har stjernen ikke mer å gi
av levende mysterium – med mindre
den atter skulle tennes i ditt indre."*

2. Reinkarnasjon

I "Terskelens vokter" skriver Bjerke¹⁵ :

"Mellom de enkelte jordeliv – avsluttet med døden – oppholder aktøren seg i den åndelige verden, bak i kulissene, i garderoben, for å bruke et profant bilde, - avvikler sitt siste liv, mottar instruksjoner og forbereder seg til det kommende, kler seg om til neste akt så å si, - for så å dukke opp på den jordiske arena med forseglede ordre som Kierkegaard uttrykker det. De enkelte inkarnasjoner er innbyrdes knyttet sammen med en psykologisk lov, karma-loven; den har en utlignende tendens som minner om tyngdekraftens virkning på en pendel; er pendelen svinget langt ut til en side i det ene livet, vil det utlignes med en motsatt svingning i det neste."

Jeg minner om det ovenfor nevnte brevet til Georg Hygen i Norsk Selskap for Psykisk Forskning av 17. februar 1959, hvor Bjerke spissformulerer sitt standpunkt:

"Jeg regner med karma og reinkarnasjon som like konkrete hverdags-realiteter som la oss si Holbergs plass og Universitetsgaten."

Dette er rene ord for pengene med hensyn til hva Bjerke mente som privatperson. I det offentlige liv og i sitt livsverk var hans forhold til reinkarnasjonsideen knapt synlig.

Det er en nær sammenheng mellom reinkarnasjonsideen og skjebnebegrepet (karma) i antroposofien.

Skjebne var en realitet også for André Bjerke. Skjebnemotivet behandler han i et av sine mest kjente dikt, "Amor Fati" fra lyrikksamlingen *En jeger og hans hund* fra 1958.

*"Ikke som en Cæsar gjorde,
skal du med et sverd bevæbne
deg mot verden, men med ordet:
Amor Fati – elsk din skjebne.*

*Denne formel skal du fatte
som din sterkeste befrier:
Du har valgt din sti i krattet.
Ikke skjel mot andre stier!*

*Også smerten er din tjener.
Lammet, sønderknust, elendig
ser du at den gjenforener
deg med det som er nødvendig.*

¹⁵ Arken s. 27.

*Også fallet, også sviket
Hjelper deg som dine venner.
Dine nederlag er rike
Gaver, lagt i dine hender.*

*Engang skal du, tilfredsstillet
av å bli din skjebne verdig,
vite: Dette har jeg villet.
Alt som skjer meg, skjer rettferdig.*

*Si da, når din levedes
grønne skog er gjennomvandret:
Intet vil jeg annerledes.
Intet ønsker jeg forandret."*

Innholdet i dette diktet er sterkt "steinersk". Menneskelivet er ikke på noen måter et resultat av kreftenes frie spill: Det er en dypere mening med alt.

"Amor Fati" var et helt sentralt dikt for Bjerke, og han ba om at det ble opplest i hans begravelse.

3. Det "eteriske"

Det følger av vårt naturvitenskaplige paradigme at alt levende er et resultat av et komplisert biokjemisk samspill, hvor det er plass til ikke-målbare krefter/påvirkninger.

For Steiner var det annerledes: Det er en prinsipiell forskjell mellom den døde natur (det mineralske) og det levende/organiske.

Det levende er i sin innerste kjerne av ikke-materiell art, og utgjør et felt av "formkrefter". Steiner kaller det "det eteriske", og det er noe som planter, dyr og mennesket har felles.

Steiner mener at mennesket består av fire vesensledd, hvorav den fysiske materielle kropp er første ledd, det eteriske/det levende er andre ledd, det tredje og fjerde leddet er henholdsvis det sjelelige og menneskets jeg-konstitusjon. Det sjelelige har vi felles med dyrene, mens mennesket er alene om å ha et "jeg".

Tanker om at det levende er en "idé om forvandling" behandler Bjerke i diktet "Goethe om plantene" fra boken *En jeger og hans hund* fra 1958. Her heter det:

*"Det er i en groende plante vi fatter
en tanke bli handling:
En frukt er forvandlet av blomsten – som atter
er bladets forvandling.*

I planten arbeider idéen som søker

*mot metamorfoser.
En visdom som ikke kan leses i bøker,
kan leses i roser.*

*Se – og de åpner sin tanke for blikket.
Spør – og de svarer.
Men visdommen argumenterer ikke:
Den åpenbarer."*

I *Spillet i mitt liv* kommer Bjerke tilbake til det¹⁶:

"Jeg har regnet med muligheten av en ny kvalitativ metode i naturvitenskapen, en forskerholdning som ikke utelukker mennesket av verdensbildet. Og en slik kvalitativ metode vil avdekke det eteriske som en vesentlig del av menneskets natur."

Også i diktet "Skriften" fra *En skrift er rundt oss* fra 1966 påpeker Bjerke den forskende forstands begrensethet i forhold til det levende – og som representerer "en skrift rundt oss", som er tydelig for den som har evnen til å se.

*"Rundt om oss er det skrift: Se opp! Der flyer
en hieroglyf av liv: en frigjort fnokk
av løvetann. Du ser den riktignok,
men kan du si hva tegnet "Fnokk" betyr?"*

*Og hva er "Snekrystall" og "Hvirveldyr"?
Er "V" som formes av en grågåsflokk,
bokstaven i et ord om fuglen Rokk?
I kode dikter Gud sitt eventyr.*

*En skrift er rundt oss, tydelig for alle
i hvepsens vinge, riflene på vann,
i cirrus-skyen og i krabbeskallet.*

*Guds bok er vidt slått opp for menneskeblippet,
men lukket for den forskende forstand.
Vi staver, men vi leser ennå ikke."*

I boken *Grenseland – fem år etter*, som André Bjerke og Harald Tusberg utga i 1977, har André Bjerke et essay om ønskekvisten¹⁷.

Her heter det i siste avsnitt i essayet:

¹⁶ Spillet i mitt liv s. 39

¹⁷ André Bjerke/Harald Tusberg: *Grenseland – fem år etter*, 1977 s. 79 flg., særlig s. 87.

"Personlig tror jeg de kommende hundre år vil betegne et gjennombrudd for utforskningen av krefter som hittil bare har vært kjent i den okkulte tradisjon og der har vært betegnet som "eteriske". Ikke-fysikalske formkrefter som vil vise seg å stå for struktureringen av alt organisk liv, og hvis ytringer lar seg iaktta f.eks. gjennom formdannelse i strømmende vann, i hvordan organiske væsker (blod, melk, plantesaft) påvirker salters krystallisasjonsmønster, i plantenes gestaltsprog – og kanskje i Kirlian-effekten. Innenfor dette nye blikkfelt tror jeg også man vil finne løsningen på ønskevistens gåte."

4. Forholdet til parapsykologi

André Bjerke var i mange år interessert i parapsykologi.

Dette er nærmere behandlet i Waages biografi i kapitlet "Enhjørningen".

Jeg skal i denne forbindelse nøye meg med et sitat fra *Grensland – fem år etter* fra 1977, hvor Bjerke oppsummerer sitt syn¹⁸:

"Personlig ser jeg ikke på mediumisme som en gangbar okkult vei, alment akseptabel for moderne mennesker. Det dreier seg om atavistiske anlegg, evner som en gang var normale (på linje med dyrenes instinkter), men som menneskeheten har "vokst fra". Jeg tror at fremtidens utforskning av grenslandet vil dreie seg om noe annet enn trancetilstander og drømmeaktig bevissthet; bare våken ånd kan til syvende og sist erkjenne det åndelige. Allikevel fortjener ekte medier i høy grad å komme i forskningens fokus, til påvisningen av realiteten av de parapsyriske fenomener. Det er ikke uviktig; et eneste slikt fenomen er jo nok til å sprengte det verdensbildet folk flest i dag bekjenner seg til, fordi de tror det er "vitenskapelig".

Denne skepsisen reflekterer det Kjerschow betegner som Bjerkes mest "antroposofisk-ortodokse" uttalelse med hensyn til mediumisme.

Rudolf Steiner hadde ingen sans for parapsykologi og var skeptisk til alt som smakte av spiritisme. Bjerke var avgjort mer åpen enn Steiner med hensyn til å tillegge parapsykologien betydning.

B. Kort om André Bjerke og Goethes naturvitenskap

1. Innledning

De to personene som André Bjerke utvilsomt knyttes sterkest til, var Rudolf Steiner og Johann Wolfgang von Goethe. Og det var Goethes naturvitenskap – særlig hans farvelære – som opptok Bjerke allerede fra midten av 1950-tallet. Bjerke holdt sitt siste foredrag om farvelæren bare dager før han fikk slag i 1981.

¹⁸ Sitert etter Kjerschow s. 45

I diktet "Goethe" fra *En kylling under stjernene* fra 1960 heter det:

*"Det var hans liv: å se. Det var å finne
en plantes urform, loven i en sten,
se skriften i et mellomkjevben,
se farvet skygge, cirrus-sky og kvinne.*

*Hans øyne var et møtested, hvor sinnet
ble gjenforent med verden. I en ren
erfaring kom de sammen og ble én.
Hans øyne gjorde "utenfor" til "inne".*

*Han så: av lys og mørke fødes farven,
som Faust blir til av Satans kamp med Gud.
Hans syn var sommerfugler, løst fra larven.*

*Kong Valemon har sprengt sin dyrehud
i dette blikk. De øyne som var Goethes,
har vært et sted hvor jord og himmel møtes."*

For øvrig henviser jeg til årets nye bok på Antropos, med tittelen *På oppdagelsesferd blant farvene med Goethe som kompass*, som redegjør for hvordan Goethes naturvitenskap i dag er gjenstand for fortsatt interesse og aktualitet. For en nærmere fremstilling av Bjerkes forhold til Goethes naturvitenskap og farvelære henvises til Waages Bjerke-biografi som behandler dette grundig. Jeg skal i denne forbindelse nøye meg med noen helt korte riss.

2. Steiner og Goethe

Goethe er uten sammenligning den personen som Steiner omhandler grundigst, og som uten tvil er den personen som Steiner satte høyest, og som han føler seg sterkt beslektet med.

Steiners arbeid med Goethe er særdeles omfattende og følger ham hele livet. Han har skrevet innledningen til Goethes naturvitenskapelige skrifter, som ble utgitt i serien *Deutsche National-Litteratur* i perioden 1884 - 1887 (og som utgjør bind 1 a-e i Steiners samlede verker).

I tidsrommet 1890 - 1896 var Steiner medarbeider ved Goethe-Schiller arkivet i Weimar, hvor han var ansvarlig for utgivelsen av Goethes naturvitenskapelige skrifter i den såkalte *Sophienausgabe*. (Steiners innledninger i denne forbindelse er inntatt i bind 1 f i Steiners samlede verker.)

Han har videre fremstilt Goethes erkjennelsesteori i en egen bok fra 1886 og Goethes verdensanskuelse i en bok fra 1897.

Han har også skrevet talløse artikler og holdt mer enn 100 foredrag om ulike sider ved Goethes livsverk. En oversikt over alle disse foredragene finner man i det nylig utgitte bind 68 c i Steiners samlede verker.

Bjerke er tydelig Steiner-inspirert i sin interesse for Goethe. Det gjelder både Goethes naturvitenskap og – ikke minst – *Goethes Faust I og II*.

I *Spillet i mitt liv*¹⁹ fremhever Bjerke at han har forsvart Goethes farvelære mot den newtonske optikk.

3. Goethes farvelære

Bjerkes første artikkel om Goethes farvelære sto i tidsskiftet Spektrum.

Etter at denne artikkelen sto på trykk, ble det i 1955 dannet en gruppe som utforsket Goethes farvelære i praktiske eksperimenter, hvor også professor i kjernefysikk Sven Oluf Sørensen²⁰ var en sentral deltaker. Denne gruppen arbeidet i over to og et halvt år.

På det nordiske antroposofiske sommerstevnet i Ljungskiele i august 1958 holdt han seks foredrag om Goethes farvelære.

Bjerke fortsatte sitt arbeid med Goethes farvelære, og utga i 1961 boken *Nye bidrag til Goethes farvelære*. Han håpet å skrive ytterligere to bind, men disse prosjektene ble ikke fullført.

Farvelæren var imidlertid noe Bjerke regelmessig kom tilbake til – også i de siste 20 årene av sitt liv hvor han, som nevnt ovenfor, holdt flere foredrag om emnet.

Bjerke har skrevet flere dikt som har tilknytning til farvelæren. Vi begynner med "Farvene" fra samlingen *Det finnes ennu seil* (1968):

*" For farvers hemmeligheter er jeg svak,
og rart nok er at mennesker kan sette
kulører sammen. Rarere er dette
at landskap har så sikker farvesmak.*

*Et markjordbær mot røsslyng – rett på sak:
den eneste kontrast som er den rette!*

¹⁹ Se *Spillet i mitt liv* s. 39

²⁰ Sven Oluf Sørensen er en interessant person. Han sto i et sympatiserende forhold til antroposofien og skrev to artikler med antroposofisk orienterte temaer. I festskriftet til Karl Brodersen, *På sporet av en virkelighet* (1997) skrev han artikkelen "Finnes det en hemmelig verdenshistorie?". Og i antologien *Fascinasjon og forargelse* (1998) skrev han "Helmuth von Moltke og Rudolf Steiner – et skjebnedrama".

En liten personlig digresjon: Da jeg for mange år siden spurte ham om hvordan en professor i kjernefysikk kunne være så fascinert og opptatt av Steiner, svarte han – rimelig ordrett: "Når det gjelder Rudolf Steiner, driver jeg med dobbelt bokføring."

*Si, hvordan kan en nyperose gjette
at den vil stå så godt til kjerret bak?*

*Grønn bølge mot en strandkants koloritt,
brun tang rundt blåskjell, mose mot granitt:
Naturen bommer aldri på en farve.
Som synlig mønster i en usett drakt
har farver kanskje mangt de skal ha sagt?
Om seg? Om oss? Om riket vi skal arve?"*

Han har også skrevet om farvelæren i samlingen *En jeger og hans hund* fra 1958. Her finner vi diktet "Farvelæren":

*"Å fastslå farvens art vil si å finne
dens bølgelengde, målt i milli-my."
... Men hva kan "grønn" misunnelse bety?
Og hvorfor hisser fiolett en kvinne?"*

*Du farvevitenskap for farveblinde,
har aldri dette voldt deg hodebry:
En sortmalt kasse føles tung som bly,
men mal den gul, og tyngden vil forsvinne!*

*At rødt er "venstre", "varm", "stans!" og "fare!"
mens blått er "høyre", "kulde", "kom!" og "fred",
er gåter for optikkens farveskjønn.*

*Og hvilken bølgeforsker kan forklare
at Londons selvmordsstatistikk gikk ned
da Tower Bridge ble farvet lysegrønn?"*

V André Bjerke og kulturen – antroposofi og fritt åndsliv

André Bjerke var først og fremst en bidragsyter til norsk kulturliv. Få – om noen – har gitt så mange bidrag på så mange forskjellige områder og med en slik kvalitet.

Kulturen tilhører åndslivet. Rudolf Steiner delte opp samfunnslivet i tre deler: rettslivet, næringslivet og åndslivet. I forlengelsen av idealene for den franske revolusjonen mente Steiner at det skulle være likhet i rettslivet, broderskap i næringslivet og frihet i kulturlivet.

André Bjerke var en sterk tilhenger av det frie åndsliv, og var en absolutt motstander av at staten skulle blande seg inn i og dirigere kulturlivet.

Språket er en levende organisme som ikke kan forklares reduksjonistisk. Slik sett ligger også her Rudolf Steiner i bakgrunnen.

A. Antroposofi og språkstrid

På 1950- og 1960-tallet raste det en voldsom strid om Arbeiderpartiets forsøk på å innføre samnorsk som skulle være en forening av bokmål/riksmål og nynorsk.

André Bjerke engasjerte seg sterkt i språkstriden og gikk i krigen mot den offisielle samnorske linjen.

I *Spillet i mitt liv* skrev Bjerke²¹:

"Jeg har forfektet det romantiske syn at et språk er en levende organisme – på linje med planten, ikke som lingvistene påstår: Et sosialt tegnsystem – på linje med trafikkskiltet. Jeg har følgelig forsvart riksmålet mot samnorsken."

Antroposofenes betydning i språkstriden på 1950- og 1960-tallet er fremhevet i mange forbindelser.

Historikeren Hans Fredrik Dahl understreker dette forholdet i bind 5 i *Norsk Idéhistorie. De store ideologers tid* fra 2001. Det samme gjør Lars Roar Langslet i sin bok *I kamp for norsk kultur. Riksmålsbevegelsens historie gjennom 100 år* fra 1999.

Det var en rekke riksmålsforkjempere som var medlemmer av Antroposofisk Selskap. I tillegg til André Bjerke var det Ernst Sørensen (som overtok som formann i Riksmålsforbundet etter Sigurd Hoel), Jens Bjørneboe, Øistein Parmann, Leif Wærenskjold og Karl Brodersen.

André Bjerkes innsats i denne forbindelse kan ikke overvurderes. Det var han og Arnulf Øverland som sto i første rekke.

Det antroposofiske innslaget i riksmålsbevegelsen var så sterkt at det også medførte problemer. Sentrale representanter for bevegelsen, som for eksempel Sigurd Hoel, mente at den antroposofiske innflytelsen var såpass dominerende at det kunne skade riksmålets sak.

Peter Normann Waage behandler Bjerkes innsats i språkkampen inngående i sin biografi i kapittelet "En skrift er rundt oss".²²

I tillegg til den viktige innsatsen Bjerke gjorde som redaktør i Riksmålsforbundets tidsskrift *Ordet*, utga han på 1950- og 1960-tallet en rekke bøker om språk:

²¹ Se s. 39

²² Waage s. 341 flg.

- *Hva er god stil?* – 1955
- *Rim og rytme* – 1956
- *Babels tårn. Nærbilder av norsk språkstrid* – 1959
- *Hva er godt riksmål?* – 1962
- *Språket som ikke ville dø* – 1964
- *Arnulf Øverland norsk språks konservator og fornyer* – 1965
- *Dannet talespråk* – 1966
- *Hårdt mot hårdt* – 1968

I tillegg utga han sin egen ABC, *André Bjerkes ABC* i 1959 og et særtrykk, "En ny ABC. Forsvar for en svartebok" i 1960.

B. André Bjerke og de antroposofiske tidsskriftene

Det antroposofiske innslaget i norsk kulturliv har alltid omfattet utgivelsen av flere kvalitetstidsskrifter.²³

Det går en linje fra *Janus* (1933 - 1941) gjennom tidsskriftene *Spektrum* (1946 - 1954) og *Horisont* (1955 - 1967) til *Arken* (1978 - 1989). I tillegg kommer det mer uttalt antroposofiske tidsskriftet *Libra* (1972).

André Bjerke var engasjert både i *Spektrum* og i *Horisont*.

Kvaliteten på begge tidsskriftene fremheves av Hans Fredrik Dahl i det ovenfor nevnte bind 5 av *Norsk idéhistorie*. Det er for øvrig interessant at en person som sto Riksmålsforbundet så fjernt som lyrikeren Olav H. Hauge, omtaler *Spektrum* og *Horisont* på en meget positiv måte i sine dagbøker, som dekker årene 1924 - 1994.

Ved utgivelsen av det første nummeret av *Spektrum* ønsket tidsskriftets redaktører at det skulle stå i samme tradisjon som Alf Larsens *Janus* (1933 - 1941). Det antroposofiske innholdet var ikke særlig markant de første årene hvor tidsskriftet hadde Carl Fredrik Engelstad som redaktør. Etter hvert fikk tidsskriftet et mer og mer antroposofisk profil. Dette gjaldt særlig etter at steinerpedagogen Ernst Sørensen overtok som ansvarlig redaktør i 1949. Sørensen hadde vært redaksjonssekretær i Alf Larsens tidsskrift *Janus* og var en kunnskapsrik og skrivefør redaktør.

Bjerke debuterte som bidragsyter allerede i nr. 1 for 1947, og en rekke av hans oversettelser og gjendiktinger ble publisert i *Spektrum*.

Tidsskriftet hadde flere agendaer: Redaksjonen var kritisk til viktige sider ved rettsoppjøret og hadde også en kritisk holdning til den sentralstyring av samfunnet som Arbeiderpartiet og regjeringen var ansvarlig for. Tidsskriftet hadde et klart spirituelt/antroposofisk grunnsyn, og argumenterte mot en reduksjonistisk naturvitenskap som overordnet forklaring.

²³ Se Cato Schiøtz: "Antroposofi i norske tidsskrifter" i *Antroposofi i Norge* 2008/3.

Tidsskriftet *Horisont* var en direkte fortsettelse av *Spektrum*. Den første årgangen ble betegnet som årgang 10 og bygget således direkte på *Spektrums* utgiverår.

Tidsskriftet var et ambisiøst prosjekt og utkom i de første årene med ti nummer pr år før antall nummer gradvis ble redusert til fire. Innholdsmessig hadde *Horisont* en enda klarere antroposofisk forankring enn *Spektrum*. Tidsskriftet ble nedlagt etter nr. 2 i 1967.

Horisont var opplagsmessig en suksess: Waage opplyser at mens *Spektrum* hadde 2.250 abonnenter, hadde *Horisont* på det meste 4.610.

Hovedmotstanderen var også for *Horisonts* vedkommende den reduksjonistiske materialisme, og – til en viss grad – velferdsstatens skyggesider.

André Bjerke var medredaktør i tidsskriftet i de første to og et halvt år.

Bjerke utga to viktige essaysamlinger med bidrag fra 1950-tallet. I 1955 kom *Fuglen i fiksérbildet. Fragmenter av en livsanskuelse*. I 1959 kom *Vitenskapen og livet. Respektløse betraktninger* ble utgitt i 1959.

Og som Henning Hagerup fremhever i sin artikkel i *Vagant*:

"Kanskje er det i dag disse essayene av André Bjerke som er det viktigste bidraget fra Bjerkes hånd til norsk kulturliv og samfunnsdebatt".

Ole Chr. Kjerschow skriver om Bjerkes essaystikk²⁴:

"Hans essayistiske kritikk av naturvitenskapene er nok mindre kjent, selv om heller ikke den gikk upåaktet hen i hans samtid. Med utgangspunkt i et steiner-goetheansk spiritualistisk syn på vitenskapene hadde han en gjennomført antimaterialistisk agenda med en forkjærlighet for å fremstille den materialistiske og naturvitenskapelige holdning til verden som – konsekvent tenkt – urealistisk. Essayene er ofte vittige, men også saksorienterte og inneholder alvorlige advarsler mot en vitenskapelig reduksjonisme som tror seg å være verdifri."

C. Antroposofi og de store debattene på 1950-tallet

1950-tallet var tiden for de store offentlige debatter.

I disse debattene spilte antroposofene en sentral rolle. Dette har tidligere vært underkommunisert i fremstillingene av 1950-tallet. Det var Tore Rem som i sin to-bindts Bjørneboe-biografi (*Sin egen herre – 2009 og Født til frihet – 2010*) som påpekte dette for første gang.

²⁴ Kjerschow s. 9

Dette er også behandlet av Peter Normann Waage i detalj i hans Bjerke-biografi. Vi går ikke nærmere inn på det generelle innholdet i disse debattene og viser til Waages fremstilling, se særlig kapittelet "Vitenskapen og livet".

Debattene dreide seg i stor grad om evolusjonsteori og darwinisme.

I "Terskelens vokter" gir Bjerke et lynreferat av Steiners evolusjonsteori²⁵:

"I første rekke vender antroposofien seg mot den moderne utviklingslære; den benekter at det har foregått en evolusjon med utgangspunkt i amøben og med foreløpig topp-punkt i homo sapiens; mennesket har ikke utviklet seg av dyret, tvert i mot, - dyreartene er et slags avfallsprodukter som menneskearten har skilt ut av seg, et slagg om man vil, et bunnfall. Hos enhver dyreart vil man da også kunne iaktta en eller annen bestemt menneskelig egenart, men i forvrengning, i karikatur. Mennesket er stadig det primære, det dynamiske vekstpunkt i utviklingen, mens dyret er det stivnede i evolusjonell forstand det døde."

Thomas Hylland Eriksen har i et lesverdig essay inntatt i antologien *Fascinasjon og forargelse*²⁶, drøftet Steiners forhold til Darwin i artikkelen "Steiner og darwinismen".

André Bjerkes hovedbidrag var essayet "Kampen mellom kirke og kjetter", som ble publisert i Horisont nr. 1/1956.

Han tok også et generaloppgjør med Dagblad-journalisten Karl Emil Hagelund som i 1955 angrep antroposofene i Dagbladet i en kronikk med tittelen "Antroposofen på krigsstien". I denne kronikken ga Hagelund et lynreferat av det han mente var hovedinnholdet i antroposofien.

I et refusert tilsvarende til Dagbladet – som senere ble trykket i Horisont nr. 9/10 fra 1955 – fikk Hagelund svar fra Bjerke. For det første påtalte Bjerke Hagelunds metodikk: Det er en enkel sak å trekke ut enkeltelementer på en usaklig/ironiserende måte.

I tillegg hadde Hagelund – uten noen nærmere opplysninger – direkte skrevet av en liten bok av pastor Egil Brekke, *Hva er sannhet?* fra 1952.

Kombinasjonen ukritisk gjengivelse av en rimelig subjektiv og polemisk fremstilling og et klart brudd på åndsverksloven var ikke særlig elegant.

Bjerke skriver:

"Det forundrer meg litt at denne strengt vitenskapelige kantianer som ettertrykkelig har påvist religionens upålitelighet, selv støtter seg til en teolog som autoritet i et erkjennelsesteoretisk spørsmål. Og enda mer forundrer det meg at han overhodet ikke

²⁵ Arken s. 27

²⁶ Peter Normann Waage og Cato Schiøtz (red.): *Fascinasjon og forargelse*, 2000 s. 61-73.

oppgir kilde, at han ikke setter anførselstegn ved sitatene og meddeler hvilken statskirkeprest han har det fra. Isteden lar han det skinne gjennom at han selv har studert antroposofien."

Videre anmeldte André Bjerke professor i medisin Johan Torgersens bok *Mennesket. Vidunder- og problembarn i livets historie* i en kritisk dobbeltkronikk i Morgenbladet i 1957, med tittelen "Gong-gong for tredje runde" hvor Bjerke understreker det uvitenskapelige i det han oppfattet som Torgersens totalforklaring.

Waage oppsummerer debatten på følgende måte:²⁷

"André Bjerkes lange, vitenskapskritiske essays er kjemisk frie for antroposofiske påstander. I stedet går han grundig inn på historien og på de selvmotsigelser som – selv hos Torgersen – skulle levere entydig bevis for den neodarwinistiske lære. Bjerkes anliggende var å utvide positivismekritikken til gjelde den dogmatiske naturvitenskapen og vise at det er mulig å hvelve en "himmel" over evolusjonsteorien."

Dag O. Hessen og Thore Lie utga i 2002 *Mennesket i nytt lys. Darwinisme og utviklingslære i Norge*. På sidene 298 - 317 gis en oversikt over de store debattene på 1950-tallet og André Bjerkes deltakelse. Bjerkes essays blir omtalt med respekt og velvilje. Han får skryt fordi han er godt skolert, og at han i ettertid må gis rett i at det nå er påvist at mutasjoner ikke er den eneste evolusjonsdrivende mekanisme. "Han skal ikke beskyldes for ikke å ha gjort sine lekser", skriver Hessen/Lie.

Det springende punkt i disse debattene var hvorvidt det finnes en himmel over det hele eller om behovet for metafysiske forklaringer var overflødiggjort gjennom det naturlige utvalg. Det var definitivt ikke tilfellet etter Bjerkes mening.

D. Antroposofi og humor

André Bjerke var som kjent en stor humorist. Eksemplene er mange. Vi gjengir i denne forbindelse litt antroposofisk selvironi, som står i *Den bakvendte familie* boken fra 1951.

Boken er et alternativt og humoristisk leksikon som Bjerke var ansvarlig for sammen med sine gode venner Odd Eidem og Carl Keilhau.

Under "Antroposofer" finner man²⁸:

"Antroposofer, tilhengere av den antroposofiske verdensanskuelse, skapt av Rudolf Steiner. A. regner Goethe som sin forløper og er i besittelse av det såk. høyere klarsyn som de har ervervet gjennom lesning av Steiners skrifter og ved ukentlige gruppemøter. Dette klarsyn muliggjør at a. kan avgjøre enhver debatt til sin fordel og på ethvert livsområde løse de foreliggende problemer. A. har preget begrepet "vår

²⁷ Waage s. 336.

²⁸ André Bjerke, Odd Eidem og Carl Keilhau: *Den bakvendte familie* boken ved tre av dem, 1951 s 3-4.

åndelige situasjon" idet de påpeker at denne situasjon kun kan forstås av a. I sine publikasjoner (se Morgenbladet) stiller a. seg i skarp opposisjon til den materialistisk pregede samtid, benevnt "Tiden", og til alle andre mennesker, benevnt "det moderne mennesket".

E. Oversettelser og gjendiktninger

André Bjerke nedla et meget stort og viktig arbeid i forbindelse med oversettelsen av viktige deler av verdenslitteraturen. Den oversettelsen som han selv utvilsomt fant mest utfordrende og viktigst, var oversettelsen av Goethes *Faust I og II*. Faust I ble offentliggjort i 1966 og ble utgitt som bind 8 i Det Norske Akademiets klassiske bibliotek. Faust II ble utgitt 1. november 1984, bare drøye to måneder før André Bjerke døde.

Også når det gjelder Faust, går det en direkte linje fra Goethe til Steiner: Det skjønnlitterære verket av Goethe som Steiner uten sammenligning var mest opptatt av, var nettopp Faust, og Faust behandles av Steiner i en rekke foredrag og en rekke artikler.

Bjerkes oversettelser og gjendiktninger representerer helt sentrale bidrag til vårt kulturliv. Waage har viet et eget kapittel, "Fremmede toner", til dette temaet i sin Bjerke-biografi.

For øvrig kommer jeg nedenfor under punkt VIII tilbake til Bjerkes oversettelser av Emil Bocks bøker om Steiners kristologi.

VI **André Bjerkes forbindelse til antroposofiens sosiale praksis**

Antroposofien er kjent for alle sine sosiale reformprosjekter innen skole, landbruk, medisin, arbeid med psykisk utviklingshemmede og bankvirksomhet.

André Bjerke var – med ett unntak – lite engasjert i dette praktiske arbeidet.

Unntaket refererer seg til hans forhold til Steinerskolen. Som nevnt ovenfor, var han i alle år en nær venn av steinerpedagogen Karl Brodersen. Det var derfor naturlig at Bjerkes tre barn fra de to første ekteskapene valgte Steinerskolen.

Vi minner om Bjerkes brev til Georg Hygen som ble nevnt innledningsvis, og hvor det blant annet heter:

"Jeg sender mine barn på Steinerskolen, som oppdrar mennesket til en virkelighetspoesi i den mest uvirkelige og upoetiske av alle tidsaldre – en skole hvor barna lærer empirisk holdbare eventyr og ikke naturvitenskaplig overtro."

André Bjerke ble spurt av Riksmålsforbundet om han kunne utarbeide en riksmåls-ABC, som kunne være et alternativ til de samnorske lærebøkene. Bjerke aksepterte oppdraget, men utarbeidet en bok som ikke bare var et språklig alternativ, men også et pedagogisk alternativ.

Og det er Rudolf Steiners pedagogikk som ligger til grunn for ABC'en – som for øvrig også ble en stor suksess.

Waage opplyser i sine Bjerke-biografi at Bjerke samarbeidet tett med Karl Brodersen. Bjerke laget versene, mens Brodersen sto for den pedagogiske strukturen. Eventyrene, diktene og legendene som avslutter boken ble valgt i fellesskap.

Som Waage påpeker, er imidlertid Brodersens navn ikke nevnt hverken i boken eller i den etter hvert betydelige omtalen som den fikk.

Waage opplyser at 1. opplaget fra 1959 ble trykket i hele 15.000 eksemplarer. Og boken selger og selger.

Boken møtte en kald skulder i Undervisningsdepartementet, som ikke godkjente den. En rekke lærere brukte boken på tross av at den ikke var offisielt godkjent – selvsagt til stor irritasjon for departementet. Uten at bokens popularitet av den grunn ble mindre.

André Bjerke sympatiserte også med antroposofisk medisin og det antroposofiske biodynamiske landbruket.

Dette fremgår av hans brev til professor Georg Hygen i forbindelse med forespørselen om André Bjerke ville bli styremedlem i Norsk Selskap for Psykisk Forskning. Brevet er referert innledningsvis. Jeg minner om ett av avsnittene:

"Jeg har en - empirisk begrunnet – tro på Rudolf Steiners sosiale tregreningslære, hans homøopatiske medisin og – hvilket vil sjokkere Dem som plantefysiolog – hans biodynamiske landbruk. Smaken av en enkelt antroposofisk potet er etter mitt skjønn det avgjørende argument for at plantefysiologien bør få et "intimt forhold til mystisisme"."

VII André Bjerkes syn på Steiners oppfatning av kristendommen og bibeltolkning

A. Innledning

Rudolf Steiner har gitt to vesentlige og helt forskjellige bidrag til forståelsen og praktiseringen av kristendommen.

Det første bidraget er av *rent teologisk karakter*: Steiner behandler en rekke sentrale teologiske spørsmål som for eksempel bibeltolkning, jomfrufødsel, Jordandåp, Kristi død og oppstandelse, undrene, skapelsesberetningen, treenigheten og nær sagt alle sentrale teologiske spørsmål.

I tillegg medvirket han i 1922 til opprettelsen av Kristensamfunnet, som skulle være en bevegelse til religiøs fornyelse, og som representerer en ny kristen menighet med *en helt annen kultus*, hvor de syv sakramenter står sentralt.

Kristensamfunnet hadde allerede fra begynnelsen av en rekke medlemmer som var fremtredende tyske teologer, i første rekke Friedrich Rittelmeyer og Emil Bock. Rittelmeyer var en etablert fremstående teolog, mens Emil Bock som allerede i studietiden fikk kontakt med Rittelmeyer, fulgte Steiners foredrag. Han hadde ikke etablert noen formell prestestilling i den tyske kirke før han ble med for fullt i kretsen som førte til grunnleggelsen av Kristensamfunnet.

Kristensamfunnet ble etablert med egen menighet i Norge allerede i 1927 under ledelse av Christian Smit.

Mennesket har for Bjerke en guddommelig kjerne. Dette er temaet for diktet "Trosartikler", fra samlingen *Prinsessen spinner i berget* fra 1950:

*"Jeg tror på en morgen
jeg ikke har sett,
som engang vil møte meg
uforbereid.*

*Jeg tror på en jord hvor
en gud gikk i skjul.
(Og snur du fikserbildet,
ser du en fugl!)*

*Jeg tror at min jord og
min menneskehud
er et gjemmested for
den unnselige gud."*

Rent generelt var Bjerke meget forsiktig med å mene noe offentlig om religion og kristendom. Det er et helt karakteristisk trekk at han var særdeles lavmælt om alt som tilhørte det han opplevde som det store guddommelige mysterium, og han var i alle år svært forsiktig med å "profanere" dette i norsk offentlighet.

Som en illustrasjon på hans holdning gjengis diktet "Å tale om Gud" fra *Slik frøet bærer skissen til et tre* fra 1954.

Overskriften for diktet er: "Enhver blir snakkesalig i sin tro" og viser hvor skeptisk Bjerke var med hensyn til å forkynne religiøse sannheter.

*"Friske som druer må dine ord være
hvis du vil tale om Gud! De ord som er brukt,
er ikke lenger tunge av saft som bæret.*

Talen om Gud er gammel nedfallsfrukt.

*Bedre er det å tie om Gud enn å tale.
Bedre å savne usalig enn gjøre sitt savn
åndelig snakkesalig ... Hanen vil gale
når du forneker en gud ved å plapre hans navn.*

*Du som har "funnet din gud" og tror du skuer
"meningen med det hele", og "følger Hans bud":
var dine ord om guden friske som druer?
Ingen uten et barn bør tale om Gud."*

I Bjerkes diktsamlinger finner vi en rekke dikt med kristne motiver. Hans andre diktsamling *Fakkeltog* fra 1942 inneholder det Nietzsche-inspirerte diktet "Mesteren", der Kristus i teksten tar avstand fra sin offerdød og oppfordrer mennesket til å følge gledens – og ikke lidelsens vei.

I den neste diktsamlingen, *Regnbuen* fra 1946 publiserte han et dikt med tittelen "På Bjerget", som er en lengre gjengivelse av Jesu fristelse, og som har et helt annet budskap.

Waage²⁹ refererer et brev fra Bjerke til Johanna Schwartz av 22. oktober 1958, hvor Bjerke skriver at mellom disse to diktene ligger hans møte med antroposofien, herunder det endrede synet på Kristus. "På bjerget" ble skrevet bare ett år etter "Mesteren" opplyser Bjerke i dette brevet til Schwartz. "Regnbuen" forelå ferdig i korrektur sommeren 1945, men ble nektet utgitt på grunn av dommen i æresretten. Derfor kom den først i 1946.

I essayet "Terskelens vokter" har Bjerke inntatt en lengre redegjørelse for hvordan han oppfatter hovedtrekkene i Steiners kristologi, hvor det er helt vesentlig at man må skille mellom mennesket Jesus og den guddommelige Kristus. Disse to er ikke identiske: Jesus er et menneske som hadde som misjon å forberede et jordisk legeme til å motta Kristus. Denne foreningen finner sted ved Jordandåpen, hvor Kristus forener seg med Jesus og gjennomtrengte Jesus legeme i større og større grad gjennom de tre årene frem til døden på Golgata.

B. André Bjerkes lyrikk – de kristologiske motiver

I Bjerkes lyrikk finner man flere eksempler på at Steiners kristologi har vært en inspirasjonskilde. Eksempler på dette finnes allerede i diktet "Guder" fra diktsamlingen *Regnbuen*. Her heter det i den sjette og siste avdelingen:

*"Jeg puster ikke liv i gamle guder.
Det er en ufødt guddom jeg bebuder.*

Ham skal du ikke bringe offerlam.

²⁹ Waage s. 276

Det store offer vil bli bragt av ham.

*Guddommelig er bare det: å dø
og styrte seg i skapningen som frø!*

*Frivillig lar han nagle fot og hånd
der stoffet danner kors med jordens ånd.
Han løser opp sin kraft i vår substans,
skjønt dette rike aldri har vært hans.*

*Hvem fatter dette bak en klagemur:
Han spirer i den dvelende natur,*

*i blomst og bølge, flammer eller tre,
men først i mennesket skal hans fødsel skje.*

*Som planten langsomt brer sin krone opp,
skal dette vesen vokse i din kropp*

*for endelig å blomstre ut som ild
og tone fra ditt innerste: Jeg vil.*

*Det er den siste, største skaperakt:
forvandlingen fra menneske til makt!*

*La dette bli maksimen for din vei:
at ingen gud skal lenger frelse deg.*

*Men aner du din indre stemmes bud,
da er du utsett til å frelse – Gud!*

*Forløs, forløs som kilden av et fjell
den gud som er korsfestet i deg selv!"*

Diktet formidler et antroposofisk bilde av Kristus som en kraftkilde som etter Kristi død representerer en kilde til forandring og til utvidet erkjennelse.

Men det er først i diktsamlingen *En skrift er rundt oss* fra 1966 at Bjerke virkelig dveler ved kristologiske motiver. Her finner vi en avdeling på 15 dikt som har overskriften "De som så ham".

Innledningsvis er det et dikt om de fire evangelister, hvor de to siste versene er:

*"Markus, vær øyne!
Lukas, vær kropp!
Reis deg, Matteus!*

Johannes, fly opp!

*Fire forskjellige
syn har vi sett.
Fire er veggene.
Huset er ett."*

Bjerke har et dikt om Josef, og et om Johannes døperen. Det siste verset i diktet om Johannes døperen er helt klart Steiner-inspirert. Her heter det i neste siste vers:

*"Dette var det som skjedde: Himlen sto åpen.
Røsten hørte jeg: Denne sønn er min.
Mannen fra Nasaret døde under dåpen ..."*

Dette diktet illustrerer det sentrale forholdet mellom Jesus og Kristus hos Steiner: Mennesket Jesus døde ved at Kristusvesenet forente seg med Jesus ved Johannes' dåp.

Diktet om Johannes døperen følges opp med et dikt om Sebedeus-sønnene, og ytterligere dikt om apostlene Peter, Judas og Johannes.

Fra det siste diktet om apostelen Johannes gjengir vi vers 2, 5 og 6:

*"Tre døgn og en dag – forstod jeg siden –
holder tempelsøvn adepten nede
i en grav. Så lenge lå jeg i den!
Og de sa: "Han stinker allerede."*

*Åndens verden var jeg i. Forsvant den
da jeg ikke lenger var forskrekket?
På adepten kalte hierofanten:
"Lazarus, kom ut!" Og jeg ble vekket.*

*Og jeg kom. Jeg vendte hjem til tiden.
Rundt meg så jeg jord-konturer dannes.
Jeg steg ut i svøpet. Og var siden
"den han elsket": Lazarus-Johannes."*

Dette har én klar tilknytning til Steiners evangelietolkning: Lazarus og apostelen Johannes er én og samme person.

Videre finner man et dikt om apostelen Thomas, den vantro, Den rike yngling, Hun som var grepet i hor og Eselet (som Kristus red på palmesøndag). Denne delen av diktsamlingen avsluttes med diktene Måltid (dvs. nattverden), Pilatus, Simon fra Kyrene og Liljene på marken.

I en senere diktsamling *Et strå i vinden* fra 1974 inneholder referanser til Steiners forståelse av det onde. Det onde har for Steiner en dobbeltnatur som blir betegnet med navnene Ahriman (fra old-persisk mytologi) og Lucifer.

Diktet heter "Beredskap":

*Angrepet kommer
først på begge flanker,
dernest i sentrum.*

*Den kolde djevel ovenfra,
den varme djevel nedenfra,
og midt på: begge.*

Det kreves tre parader.

*Mot Ahriman i Cortex,
i nerver og ganglier:
Jeg tenker, ergo er jeg.*

*Mot Lucifer i Sanguis,
i blodomløp og lemmer:
Jeg vil, ergo er jeg.*

*Mot begge i Cor,
i hjerteslag og åndedrett:
Jeg føler, ergo er jeg.*

Vik fra meg, Satan.

C. Emil Bochs evangeliefortolkninger

I Waages biografi refereres det til et minneprogram om André Bjerke fra 4. september 1985, hvor Mentz Schulerud intervjuet Karl Brodersen.

Der forteller Brodersen at André Bjerke særlig samlet sin oppmerksomhet om to emner, som han bearbeidet med stor grundighet: Steiners evangelietolkninger og Goethes farvelære.

På Schuleruds spørsmål om ikke det var en eiendommelig kombinasjon av interesser, gjengir Waage Brodersens svar³⁰:

"Vel, det var Andrés måte å bearbeide den situasjonen vi alle befinner oss i, stillet mellom naturen som omgir oss og ånden, det moralske liv i vårt indre. Hvordan

³⁰ Waage s. 255.

henger disse to erfaringsområder sammen, er det noen forbindelse mellom dem? Vi kan vel ikke gi slipp på tanken om at verden er laget av ett stykke, og da må det finnes en høyere enhet av det vi i første omgang opplevet som en motsetning mellom ånd og materie, mellom frihet og nødvendighet."

Det var den tyske teologen Emil Bock som åpnet veien for Steiners evangelietolkninger. Bock var den andre lederen i Kristensamfunnet, og har skrevet en rekke bøker om Bibelen og bibeltolkning – særlig må fremheves hans syvbinds verk, *Bidrag til menneskehetens åndshistorie*, basert på Rudolf Steiners kristologi.

André Bjerke var – særlig i sine senere år – meget opptatt av Emil Bock, og Bocks bøker. Allerede i 1977 oversatte han Bocks bok *Jesu barndom og ungdom* til norsk for Solum forlag. Boken behandler Jesu biografi fra fødselen til Jordan-dåpen. Jeg går ikke nærmere inn på de helt spesielle sidene ved Steiners Jesusbilde, som hører til det mest utfordrende – noen vil si provoserende – i Steiners kristologi.

På slutten av sitt liv begynte Bjerke på oversettelsen av det siste bindet i Bocks verk, *De tre årene*, som refererer seg til tiden mellom Jordan-dåpen og korsfestelsen på Golgata. Bjerke ble imidlertid satt kraftig tilbake som følge av et slag, og oversettelsen var ikke avsluttet da han døde. Arbeidet med oversettelsen ble imidlertid fullført av Niels Magnus Bugge og utkom på Antropos Forlag i 1991.

I 2013 utga Antropos Bocks bok *Paulus* med et informativt og bejaende forord av Helge Hognestad.

VIII Særlig om André Bjerke og Kristensamfunnet

Bjerke ble i første halvdel av 1970-tallet spurt om han kunne medvirke til at Kristensamfunnets ritualtekster fikk en bedre norsk oversettelse. Han aksepterte dette og arbeidet i tre år sammen med en av de kvinnelige prestene i Kristensamfunnet, Brit Andersson og sin eks-ektefelle Mette Bjerke om oversettelsen.

Det endelige resultatet ble imidlertid ikke godtatt av Kristensamfunnets ledelse.

På 1980-tallet var Bjerke engasjert i en oversettelse av Johannesevangeliet sammen med en annen av prestene i Kristensamfunnet, Svenn Åke Lorentsson.

Heller ikke dette arbeidet ble utgitt. Kanskje holdt ikke oversettelsen det vanlige høye nivået som på Bjerkes øvrige oversettelser.

Bjerke ble selv medlem av Kristensamfunnet i 1982.

André Bjerke døde – som nevnt ovenfor – 10. januar 1985. Han ble gravlagt etter Kristensamfunnets ritualer, og Svend Åke Lorentsson forrettet. Han valgte således den samme begravelse som hans fetter Jens Bjørneboe hadde valgt ti år tidligere.

I bisettelsen ble diktet "Amor fati" lest. Og i mottakelsen etterpå leste Karl Brodersen "Sol og hav"³¹ som handler om en soloppgang opplevd på Jomfruland med den avsluttende linje: "Kristus går på vann".

Ved begravelsen ble det således satt punktum for et 40 år langt engasjement med Steiners kristologi.

IX Avslutning

I samlingen *En skrift er rundt oss* fra 1966 finner vi diktet "Ordet du aldri sang":

*En dag er den formende makt
av klang i din stemme forbi.
Gikk du før du fikk sagt
Ordet du kom for å si?*

*Ordet som bare er ett:
Sang du ditt levende funn?
Ordene blir så lett
For mange i menneskemunn.*

*De ventende strenger var spent,
Og harpen var du og din jord.
Forløste du Guds instrument?
Sa du ditt ene ord?*

*Orfevs i verden: en kveld
Så du at strengene sprang.
Kunne du tilgi deg selv
ordet du aldri sang?*

Stilte André Bjerke selv spørsmålstegn ved om han greide å realisere det som han i andre sammenhenger – med Søren Kierkegaards ord – betegnet som sine "forseglede ordre", og at han fikk utført det som var hans oppgave: Det han kom for?

Det er ikke godt å si.

Sett utenfra er konklusjonen – i hvert fall for meg – at André Bjerke, gjennom sine allsidige og viktige bidrag til norsk kultur, forløste det han i diktet kaller "Guds instrument".

³¹ Diktet er inntatt i samlingen *Det finnes ennu seil* fra 1968 og inngår – som nummer XVI – i en større diktskyklus med tittelen "Sonetter fra en skjærgård".

Han har gjennom snart 80 år vært en viktig og fascinerende skikkelse i norsk ånds- og kulturliv. Hans "ord" har vært, og er, en kontinuerlig kilde til kunnskap, inspirasjon – og ikke minst glede.

Jeg mener bestemt at han ikke gikk før han fikk sagt ordet han "kom for å si".